

Mistr Klaret

Exemplarius auctorum

Autor článku: [Lenka Svobodová](#) - 5. 10. 2004

[Literatury](#)

[litterae antiquae : graecolatina](#)

[studie beletrie zahraniční](#)

Rozbor latinského díla polyhistora tvořícího v době Karla IV.

Exemplarius auctorum Mistra Klareta

Mezi neslovníkovými pracemi **Mistra Klareta**, učenice působícího na svatovítské škole v době vlády Karla IV., vyniká jeho poslední spis - *Exemplarius auctorum* (*Vzorník autorů*), v jehož dokončení zabránila autorovi smrt (1369 nebo 1370). Tato sbírka dvou set exemplů se stala dokladem Klaretova spisovatelského umění, které jej postavilo na roveň jeho cizích současníků píšících latinsky.

Výkladu o tomto dílku musí předcházet alespoň stručné uvedení do problematiky exemplární literatury. Středověkým exemplarem se mohl stát jakýkoliv z výpravných žánrů, např. podobenství, legenda, pohádka, historické vyprávění, bajka, příběh ze současnosti apod., pokud fungoval jako nástroj spirituálního či morálního poučení. Přestože krátké povídky exemplového charakteru byly známy již v antice, rozvoj exempla je spjat především s činností středověkých kazatelů, kteří je využívali pro upoutání pozornosti posluchačů a konkretizaci vykládaných problémů. Středověká exempla čerpala ze židovsko-křesťanské tradice (Bible, *Vitae patrum*), z antiky (bajky, díla antických filozofů) a ze současnosti jejich tvůrců a kompilátorů. Exempla tedy nevznikala pouze jako excerpta z textů, ale byla ovlivněna i osobní zkušeností těch, kteří je prezentovali, a jejich vývoj ovlivnila také lidová slovesnost tradovaná v ústním podání. Exempla existovala jednotlivě, stávala se součástí literárních děl jiných žánrů nebo byla shromažďována do sbírek. Je zajímavé, že kompilátoři nepracovali vždy přímo s předlohou, ale často jen z paměti reprodukovali to, co kolovalo ve všeobecném povědomí. V některých sbírkách, zvláště kazatelských, jsou exempla zaznamenána pouze heslovitě, čtenáři stačilo k jejich vybavení si v paměti znát jen jejich stručný popis.

Nejznámější středověkou sbírkou exemplů jsou *Gesta Romanorum*, která byla sestavena v Anglii ve 30. letech 14. století neznámým kompilátorem. Název odráží skutečnost, že děj mnoha vyprávění Gest je zasazen do antického Říma a že k hlavním postavám patří římscí panovníci nebo jiné antické postavy (hrdinové exemplů jsou často pseudohistoričtí, mívají zkomolená či vymyšlená jména). Soubor se záhy rozšířil po celé Evropě, dostal se i do českých zemí, kde byl koncem 14. století spolu s *Historia septem sapientium* přepracován ve staročestíně. Staročestinsky byl napsán také svod 35 exemplů nazvaný *Olomoucké povídky*. Vedle Klaretova *Exemplaria* patří mezi nejdůležitější česko-latinské soubory exemplů 14. století soubor kázání nazvaný *Quadragesimale admontské*, *Promptuarium exemplarium Martina Polona z Opavy*, *Moralitates Caroli IV. Imperatoris*, *Postilla Johlína z Vodňan*, *Historie varie moralizate a Annulus*.

Klaretův *Exemplarius auctorum* se dělí na čtyři tematické oddíly po padesáti exemplech. První se věnuje lidem, mytologickým a biblickým postavám, druhá část vypráví o ptáčích

a jiných létavcích, třetí se věnuje zvířatům, čtvrtá, poněkud neuspořádaná, vykládá o věcech. Každý ze čtyř oddílů začíná slovem Rex, každé desáté exemplum části věnované létavcům pojednává o mouše, každá desítka z oddílů o zvířatech vypráví o lvu. Jednotlivá exempla se skládají ze dvou dvojverší. V prvním je stručně naznačen děj, ve druhém se z něj vyvozuje morální poučení. Všechny verše jsou složeny v leoninských hexametrech s rýmem před césurou penthémimerés ana konci verše. Klaret pečlivě dbal na poziční délky a snažil se přihlížet i k délkám přirozeným. Oproti často neumělým leoninským hexametřům v *Zahradce fyziologie* jsou rýmy v *Exemplári* daleko uhlazenější, ačkoliv i mezi nimi objevíme často rýmy gramatické nebo jen slabou asonanci (např. lupum - bidentem v ex. 129). Někdy se v jednom verši rýmují stejná slova (detur - detur v ex. 122), první dvojverší ex. 125 dokonce vytváří zvláštní formu leoninského verše - *versus unisoni*, ve kterých se rým jednoho verše opakuje i ve verši následujícím: *Vulpem parte dOLI lupus angit habens sibi sOLI; Piscans non mOLLI sumit plagas sibi sOLi*. (Vlk lišku podvede, chce mít všechno pro sebe. Za svou hamižnost, když rybaří, pořádný výprask utrží.) Zvolená forma naznačuje, že Klaret stejně jako jiní tvůrci sbírek exemplů počítal se čtenářem, který již obsah prvního ("věcného") dvojverší znal odjinud, což mu umožnilo děj pouze stručně přiblížit. Rozbor jednotlivých exemplů ukázal, že si Klaret vybíral náměty, které byly v jeho době oblíbené a hojně rozšířené. Jeho současníci proto bez obtíží poznali, o jaký děj se v daném exemplu jedná. Klaretem zvolená forma ovšem znesnadňuje (a leckdy téměř znemožňuje) identifikaci jednotlivých exemplů v dnešní době. Nermalou pomoc představují komentáře, kterými je opatřeno bohužel jen prvních 92 exemplů. Komentátor nebyl na rozdíl od autora nucen dodržet striktní formu leoninského hexametru, a proto mohl do textu vpisovat různě dlouhé poznámky, které považoval na daném místě za vhodné. Například u exempla č. 7 *De pigris (O lenoších)* rozvíjí komentátor to, co Klaret shrnul v jediném verši: *Deflent tres pigri residendo sub arbore prini* ("Pod švestkou leželi tři lenoši a plakali"), a doslova říká: *Tres pigri sub prino iacebant, qui esurientes nolebant surgere ad carpendum prinella. Primus dixit: "Utinam caderent!" Alter: "Quis comederet?" Tercius: "Quis os aperiret?"* ("Pod švestkou leželi tři lenoši, kteří měli hlad, ale nechtělo se jim vstát a utrhnout plody. První řekl: "Kéž by spadly na zem!" Druhý: "Kdo by je jedl?" A třetí: "Kdo by otevřel ústa"). Nespokojil se však pouze s takovým vysvětlením, a proto nad *tres pigri*, dopsal *status peccatorum* ("hříšníci") a nad *arbore prini* zase *gracia Dei* ("Boží milost"), čímž celému vyprávění přidal ještě duchovní rozměr. Dále ještě připsal několik biblických citací.

Tento příklad ukazuje způsob práce komentátora, který často přidával Klaretovým veršům různé alegorické významy, což se leckdy dělo poněkud násilným způsobem (jeho glosy díky tomu připomínají například poněkud šroubované morální výklady Fyziologu). Vedle citací z Bible komentátor často uvádí různá přísloví, nebo alespoň jejich počáteční slova. Tento žánr má ostatně ke Klaretovu *Exemplári* velice blízko jak krátkou formou, tak svým didaktickým záměrem, který spíše než z morálních zásad vychází z reálných životních situací.

Co se týče vlastních pramenů *Exempláře*, text samotný nám příliš mnoho relevantních údajů neposkytuje. Latinský titul *Exemplarius auctorum*, tedy *Vzorník autorů*, napovídá, že Klaret použil exempla zaznamenaná v dílech jiných autorů. Ty ovšem nespecifikuje, ani v jednom ze dvou set exemplů neuvádí jméno žádné autority. Komentátor byl sdílnější a ve svých glosách často cituje biblické (Šalomouna, Davida, evangelisty) a starověké (**Aristotela**, **Seneku** atd.) autority, dále zmiňuje i **Augustina**, **Isidora** a **Boethia**. Tyto odkazy byly ovšem ve skutečnosti pouze stylistickými ozdobami, skutečné prameny v textu uvedeny vůbec nejsou. Na ně poprvé poukázal **Jan Vilikovský** (Vilikovský, J.: *Klaret a jeho družina*. In: Bratislava 2, 1928, str. 442-453.), který ovšem zmínil pouze exempla, jejichž původ byl vystopovatelný

poměrně snadno. Možné předlohy pro téměř všech dvě stě exempel předložil teprve **Albert Wesselski** ve své práci *Klaret und sein Glossator* (Brno-Praha-Leipzig-Wien. 1936.)

Pramenem poloviny Klaretových exempel (98) jsou ezopské bajky přejeté ze dvou nejrozšířenějších středověkých bajkových sbírek - z *Anonyma Neveleti* a z Aviana. Ezopovo jméno se sice objevuje v *Exemplári* pouze na jediném místě, v komentáři k exemplu č. 49 De civibus, verše z obou uvedených sbírek se in margine komentovaných exempel nacházejí poměrně často. **Avianus** je citován komentátorem např. u exempel č. 53, 58, 63, přejímky z **Anonyma** jsou hojnější (ex. 6, 48, 50, 55, 57, 65, 69, 70, 80, 92 ad.). Ze šedesáti Anonymových bajek jich Klaret použil padesát šest, ze dvačtyřiceti Avianových nevyužil dvě. Největší podíl bajek je zastoupen v padesátce věnované zvířatům - čtyřicet dva jejich exempel čerpá z Anonyma či Aviana. Necelá dvacítko dalších exempel je inspirována Biblií, především Novým zákonem (např. exempla 12, 14, 27, 28, 34, 37, 38, 39, 40, 187 ad.). Zbývající exempla čerpají převážně ze známých látek, které jsou zpracovány i jinde než u Klareta. V jejich případě je ovšem problematické určit, ze které konkrétní předlohy čerpal sám autor.

Těžkého úkolu najít co nejvíce míst, kde se daný motiv objevuje, se ujal právě Wesselski, který ve své práci předložil rozsáhlý přehled možných pramenů. Do této skupiny patří i několik exempel - 7, 17, 32, 33, 181, 191, 194 -, pro něž nelze najít žádnou předlohu pocházející z doby před Klaretem, ale která jsou doložena v textech z pozdější doby. V těchto případech lze předpokládat, že mezi těmito pozdějšími verzemi a Klaretovým pramenem, který bohužel neznáme, musela existovat nějaká souvislost.

Adresátem *Exempláře* jsou stejně jako v případě jeho předchozích děl žáci a učitelé. Klaret se k nim obrací v moralizacích a uděluje nejrůznější rady, z nichž je patrný jeho pedagogický přístup. Několikrát se v nich opakuje pobídka ke zdrženlivosti ohledně žen a ke střídmosti v pití, což jsou dva nejčastější problémy ohrožující studium. Klaret také poukazuje na nutnost vzdávat úctu svým učitelům a na výsadní postavení studia, kterého je třeba si považovat. Mnoho moralizací ve shodě s křesťanskou morálkou vyzdvihuje mírumilovnost a po svých čtenářích žádá, aby se spíše drželi zpátky. To ovšem neznamená, že by Klaret vyžadoval slepou poslušnost. V několika exemplech se obrací na sloužící, kterým radí, že mají odejít od zlého pána, protože nemá cenu, aby se obětovali pro někoho, kdo to nakonec ani neocení. Ve shodě se skepsí antických bajek varuje před spolčováním se s lidmi z vyšších společenských vrstev, kteří si díky svému postavení často úspěšně nárokují i to, na co nemají právo. Oproti svým předlohám Klaret používá v moralizacích imperativy a někdy také čtenáře oslovuje, čímž dosahuje většího působení svých rad.

Exemplarius auctorum byl díky svému cíli i formě odsouzen k nezdaru u příštích pokolení. Exemplární literatura byla postupně beletrizována, čtenáři se vraceli zpět k původním námětům věcných částí exempel, moralizace vyjádřená ve dvou verších už nedokázala účinně působit na formování mravních kodexů. Dnes tvoří Klaretovo publikum výhradně badatelé z řad medievistů, lingvistů a etnografů, kteří se studiem jeho spisů snaží získat nové poznatky o kulturním povědomí v českých zemích za vlády Karla IV.

Originalita Klaretovy práce se samozřejmě nejlépe dokazuje na samotném textu, proto na závěr uvádíme několik exempel z části věnované zvířatům. Exempla 102 a 114 čerpají z bajek Avianových, exempla 123, 136 a 142 vycházejí ze sbírky Gualtera Anglica.

CII. De lupo. Flet puer huncque lupo spondet dare femina crudo, Quem lupus expectat, puer hinc tacet, hunc lupa dampnat: Non expectato, quod ait genitrix sibi nato. Creditor ens veri nuncquam credas mulieri.

Vlk. Matka plačícímu děcku slibuje, že jej na svačinu vlku daruje. Dítě zmlkne, vlk ho marně čeká, sám pak pod ranami od své družky heká. Nepřikládej velký význam tomu, co říkává matka svému synu. Chceš-li naslouchat jen pravdě, nikdy nesmíš věřit ženě.

CXIV. De bobus. Quatuor ecce boves spondent simul esse fideles, Quos leo dissociat per iurgia, captat et horcat. Non credas verbis mendacibus atque superbis: Si bonus esse velis, sociis sis valde fidelis.

Býci. Čtyři býci přísahají, že si věrnost zachovají. Lev je hádkou zneprátele, pochyťá a snadno skolí. Proto tedy nikdy nevěř řečem, v nichž je pýcha a lež. Chceš-li se mezi dobré řadit, nesmíš své druhy nikdy zradit.

CXXIII. De catulo. Dum catulus servit, asinus sibi mente protervit, Se simulando cani: fuit ordine lesus inani. Non cupias facere, quod non potes arte replere: Displicet hoc stolidus fore, quo placidus putat intus.

Pejsek. S pejskem často hraje si pán, osel vymyslí bláznivý plán. Ubožák - chtěl se podobat psovi, dostane za to jen pár ran holí. Nepřej si míti starosti s tím, na co nemáš schopnosti. Hlupák upadne v nemilost skrze svou domnělou líbivost.

CXXXVI. De asino. Sepe forum sectans asinus requiescere captans, Non gradiens periit, dans timpana raro quievit. Sectans doctores ceptos completo labores; Qui iuvenis discet, hic in senio requiescet.

Osel. Osel chodil na trh každou chvíli, odpočinek by mu byl tak milý. Když pak přestal chodit, posel, s kůží na bubnu zas o klid přišel. Učence moudře následuj, dokonči vždycky úkol svůj. Kdo se bude v mládí pilně učit, ten si může klidné stáří užít.

CXLII. De cervo. Cervus ovem culpat per debita, quem lupus artat; Que dare promisit, sed nuncquam solvere scivit. Si nece sis tactus, multum promitte coactus, Stultum letificas, si dulcia plurima dicas.

Jelen. Jelen ovci pro dluhy k soudu dal, vlk soudce se na ni rozhněval. Zaplatit dluh slíbí ovce, slib se jí však splnit nechce. Je-li ohrožen život tvůj, první poslední naslibuj. Hlupák se totiž rozveselí hned, namažeš-li mu kolem huby med.

Seznam pramenů a literatury:

Bremond, C., Le Goff, J., Schmitt, J.-C.: *L'Exemplum*. Typologie des sources du moyen âge occidental. Fasc. 40. Brepols 1996.

Dvořák, K.: *Soupis staročeských exempel*. Praha 1978.

Klaret a jeho družina. Sv. 2. Texty glosované. Vydal Václav Flajšhans. Praha 1928.

Nechutová, J.: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000.

Petrů, E.: *Vývoj českého exempla v době předhusitské*. Praha 1966.

Tubach, F. C.: *Index exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*. Helsinki 1969.

Vidmanová, A.: *Mistr Klaret a jeho spisy*. In: *Listy filologické*, roč. 103, 1980 str. 213-223.

Vilikovský, J.: *Albert Wesselski, Klaret und sein Glossator* (recenze). In: *Časopis Matice moravské*, roč. 61, 1937, str. 221-231.

Vilikovský, J.: *Klaret a jeho družina*. In: *Bratislava 2*, 1928, str. 442-453.

Wesselski, A.: *Klaret und sein Glossator. Böhmische Volks- und Mönchsmärlein im Mittelalter*. Brno-Praha-Leipzig-Wien. 1936.

© Lenka Svobodová